

ПРОБЛЕМА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Європейський вибір України зумовлює перегляд окремих положень національного кримінального права та законодавства. Це стосується імплементації норм міжнародного права в національне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України.

Необхідно зазначити, що у правовій науці проблемною є імплементація норм міжнародного права в національне законодавство, проте це питання так і не вирішене остаточно, хоча його практичне значення зростає. Зокрема, багато проблем з імплементації норм міжнародного права виникає у сфері міжнародного кримінального права і міжнародної кримінальної юстиції.

У сфері міжнародної кримінальної юстиції ця проблема набула актуальності у зв'язку з ухваленням 18 липня 1998 р. на Римській конференції Статуту Міжнародного кримінального суду. На сьогоднішній день законодавство багатьох держав не передбачає можливості брати на себе і виконувати зобов'язання по Римському Статуту. Положення, що обмежують здійснення правосуддя виключно національними судовими органами, містять конституції багатьох держав СНД, у тому числі і України.

Розглядаючи питання відповідності положень Статуту Міжнародного кримінального суду Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку: «Визнати Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000 року, що не відповідає Конституції України, в частині абз. 10 преамбули, що стосується положень, і ст. 1 Статуту, згідно з яким «Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції» [1]. Підставою для такого вирішення Конституційного Суду послужило положення ст. 124 Конституції України, відповідно до якої правосуддя здійснюється виключно судами [2]. До них належать Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції.

У свою чергу ст. 1 Римського Статуту, вказуючи на те, що Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію відносно осіб, відповідальних за найбільш серйозні злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, одночасно підкреслює, що цей Суд доповнює національні системи [3]. Це істотно відрізняє Міжнародний кримінальний суд від міжнародних судових органів, зокрема, Європейського суду з прав людини, право звертатися в які за захистом своїх прав і свобод закріплене в частині четвертій ст. 55 Конституції України. Такі міжнародні органи порушують справу тільки за колом осіб, причому особа може звернутися до них тільки після використання всіх національних способів правового захисту.

Таким чином, на відміну від міжнародних судових органів, передбачених

ч. 4 ст. 55 Конституції України, які за своєю природою є допоміжними способами захисту прав і свобод людини і громадянина, Міжнародний кримінальний суд доповнює систему національної юрисдикції.

Можливість такого доповнення судової системи України не передбачена розд. VIII «Правосуддя» Конституції України. Це дає підстави зробити висновок, що абзац 10 преамбули і ст. 1 Статуту не узгоджуються з положеннями ч. 1, 3 ст. 124 Конституції України, і тому приєднання України до цього Статуту згідно з ч. 2 ст. 9 Конституції України можливе тільки після внесення в неї відповідних змін (п. 2.1).

Подібні конституційні норми є в конституціях багатьох держав: згідно з Конституцією РФ (ст. 118), правосуддя в Російській Федерації здійснюється тільки судом. Судова влада здійснюється за допомогою конституційного, цивільного, адміністративного і кримінального судочинства, при цьому ч. 3 цієї статті передбачає, що судова система РФ встановлюється Конституцією РФ і федеральним конституційним законом. Аналогічні норми містяться в Конституції Азербайджанської Республіки (ст. 125), судову владу здійснюють тільки суди за допомогою відправлення правосуддя: Конституційний Суд, Верховний суд, апеляційні суди, загальні і спеціалізовані суди. Судова влада здійснюється за допомогою конституційного, цивільного і кримінального судочинства і в інших формах, передбачених законом; Конституції Молдови (ст. 114), Конституції Республіки Білорусь (ст. 109), Конституції Грузії (ст. 82), Конституції Казахстану (ст. 75), Конституції Республіки Вірменія (ст. 91), Конституції Туркменістану (ст. 100), Конституції Республіки Узбекистан (ст. ст. 106, 107). Ця невідповідність положень Статуту і конституцій має місце і в багатьох країнах Європи: Німеччини (ст. 92), Іспанії (ст. 117), Греції (ст. 87), Польщі (ст. 175), Португалії (ст. ст. 205, 211) та ін. [4, 123].

Таким чином, положення конституцій є підставою для констатації суперечностей з нормами Римського Статуту, оскільки в чіткій і визначеній формі встановлюють перелік органів, що здійснюють правосуддя, в числі яких Міжнародний кримінальний суд не згадується. Проте необхідно зазначити, що Міжнародний кримінальний суд не підміняє собою, а доповнює національні органи кримінальної юстиції, надаючи їм пріоритетне право здійснювати переслідування і притягувати до відповідальності винних осіб, якщо національна система функціонує нормально, то не виникає підстав для втручання Міжнародного кримінального суду.

Вивчення досвіду цих держав з вирішення правової колізії, що склалася, корисне для вироблення шляхів вирішення ситуації в Україні. На думку Конституційного Суду України, встановлення відповідальності за вчинення більшості злочинів, передбачених Римським Статутом, є міжнародно-правовим зобов'язанням України відповідно до інших міжнародно-правових документів, які набули чинності для нашої держави. До того ж положення Статуту, які забороняють злочин геноциду, злочини проти людяності, військові злочини, злочин агресії, розглядаються нині як звичні норми міжнародного права, що неодноразово підтверджували судові органи. Таким чином, їх характер як злочинних

згідно зі ст. 18 Конституції не залежить від приєднання України до Статуту (п. 2.2).

Отже, ратифікації Римського Статуту повинно передувати внесення змін до Конституції, і як показує міжнародна практика, його ратифікація може викликати конституційні проблеми, способи врегулювання яких відрізняються істотною різноманітністю.

Вельми актуальним завданням уявляється комплексна розробка теоретичних і практичних питань щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб, оскільки вони визнаються суб'єктами злочину у багатьох розвинених державах світу, які є репрезентантами не тільки сім'ї загального права (Англія, США, Канада, Австралія тощо), а й романо-германської правової сім'ї (Франція, Нідерланди, Данія, Швеція тощо).

Суспільна небезпека злочинної діяльності юридичних осіб полягає у тому, що вони помітно впливають на структуру та динаміку злочинності у різних сферах кримінально-правової охорони, спричиняючи при цьому шкоду нормальному укладу життєдіяльності суспільства через свій особливий статус, масштабність, глобальність і ймовірний деструктивний вплив на соціальні відносини.

Визнання чи невизнання юридичних осіб суб'єктами злочину — проблема не нова. Багато науковців у різний час порушували це питання як в Україні, так і за її межами.

Серед науковців єдиної точки зору щодо запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб немає. З одного боку, така новація не відповідає повною мірою принципу кримінального права — особистої (індивідуальної) відповідальності особи за вчинений злочин. Ця проблема має вирішуватися за допомогою адміністративного або цивільного права із застосуванням до таких підприємств (організацій) штрафних санкцій з обмеженням або заборону їх діяльності [5, 151]. З іншого боку, встановлення відповідальності для юридичних осіб є розумним і обґрунтованим, наприклад, за екологічні злочини [6, 108]. Підтримуючи таку позицію, науковці висловлюють думку, що розвиток ринкових відносин призведе і до встановлення відповідальності корпорацій за господарські злочини. Принцип особистої відповідальності може і повинен співіснувати з іншим принципом — відповідальності юридичних осіб там, де цього вимагає життя [7, 8].

На підтримку позиції про доцільність визнання юридичних осіб суб'єктами кримінального права висувуються такі аргументи:

а) національному законодавству відомий інститут відповідальності юридичних осіб (наприклад, у цивільному праві) і введення такої відповідальності у кримінальному праві буде сприяти гармонізації різних галузей права, релятивності та збігу їх інститутів, а також надасть змогу суттєво поповнити державний бюджет; наприклад, нідерландські науковці на користь встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб висувують ряд аргументів і, перше за все, це «гармонія у рамках правової системи. Юридичні особи вже давно визнаються суб'єктами права в цивільному та адміністративному праві. Потрібно брати до уваги і те, що юридичні особи набувають все більшого зна-

чення в житті суспільства, тому бажано і кримінальне право гармонізувати в цій площині з іншими секторами права»;

б) сучасне законодавство деяких зарубіжних країн допускає кримінальну відповідальність юридичних осіб; це стосується як держав англосаксонської сім'ї та країн Далекого Сходу, так і держав романо-германської сім'ї. Наприклад, у КК Австрії є положення щодо «квазікримінальної відповідальності юридичних осіб, якщо юридична особа збагатилася за рахунок скоєння злочину фізичною особою чи за рахунок майна, отриманого від злочину, тоді щодо неї виноситься вирок про виплату відповідної грошової суми [8, 65].

У КК України немає спеціальної заборони щодо визнання юридичних осіб суб'єктами злочину. У той же час зі змісту статей КК України очевидно, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа.

По-різному воно вирішено і в кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Так, у КК Голландії, Франції, Данії, Швеції така відповідальність передбачена, а в КК Німеччини, Іспанії, Швеції — відсутня.

Заслужовує на увагу той факт, що в кодексах європейських держав зустрічається положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб за терористичні діяння (ч. 2 ст. 237 Пенітенціарного кодексу Естонії, ст. 422-5 КК Франції, абз. 2 §147 КК Норвегії, ст. 8 глави 34а КК Фінляндії). У загальній формі про кримінальну відповідальність юридичних осіб йдеться, зокрема, в ч. 1 ст. 21 КК Республіки Молдова, у ст. 5 (в редакції Закону від 4 травня 1999 р.) КК Бельгії, в главі 5 «Кримінальна відповідальність юридичних осіб» (§ 2–27) КК Данії.

У низці міжнародних конвенцій передбачено обов'язок держав-учасниць встановити відповідальність юридичних осіб за вчинення злочинних діянь. Про встановлення кримінальної, цивільно-правової або адміністративної відповідальності юридичних осіб йдеться, зокрема, в ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. [9], у ст. 10 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. [10]. Ратифікувавши ці конвенції [11; 12], Україна не зробила застережень про те, що вона не бере на себе зобов'язань щодо встановлення відповідальності юридичних осіб. Як зазначає О. Романюк, ставши стороною цих актів, Україна тим самим взяла на себе прямі зобов'язання щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за злочини [13, 42]. Вона ж зазначає: «Згідно з Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи К (2000 р.) 11 держави — члени Ради Європи (Україна є членом Ради Європи з 1995 р.) повинні ввести цивільно-правову та кримінальну відповідальність юридичних осіб з конкретизованим покаранням». Зазначимо, що в Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу про боротьбу з тероризмом від 13 червня 2002 р., зокрема, говориться: «У всіх державах-членах належить прийняти схожі визначення терористичних злочинів, рівно як і злочинів, що відносяться до терористичних груп. Крім того, стосовно осіб фізичних і юридичних, які вчинили або несуть відповідальність за такого роду злочини, належить передбачити покарання та санкції, що відображають серйозний характер тих злочинів».

Кроком України щодо впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб стало прийняття 11 червня 2009 р. Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [14], який відповідно до Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» встановлює відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, а також визначає порядок притягнення їх до відповідальності. Дія цього Закону не поширюється на юридичних осіб публічного права, які повністю утримуються за рахунок державного чи місцевих бюджетів, а також міжнародні організації. Цей Закон набуває чинності 1 квітня 2010 р. Він докорінно змінює загальнодержавний підхід до розуміння корупції та антикорупційних заходів, містить низку новел, правових інститутів, які невідомі вітчизняним правовим традиціям.

Запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних діянь викликає дискусії і, на думку деяких фахівців, є передчасним, оскільки це спричинить суперечності у чинному законодавстві України [15].

Таким чином, питання про встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення злочину, в тому числі терористичного акту, фінансування тероризму в Україні, та проблеми імплементації відповідних норм міжнародного права у національне законодавство України чекають свого вирішення.

Література

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : справа № 1-35/2001 від 11 лип. 2001 р. // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 4. — С. 35–44.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141; Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 груд. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 2. — Ст. 44.
3. Римський Статут Міжнародного уголовного суду (Рим, 17 июля 1998 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.mid.ru/ns-dmo.nsf/f1010b0687f6e452432569f400359178/389cbd5310e3b88943256beb00259854?OpenDocument.
4. Сафаров П. А. Римский статут Международного уголовного суда и национальное законодательство : проблемы конституционного характера, возможные пути их урегулирования // Известия вузов. Правоведение. — 2004. — № 6. — С. 113–136.
5. Кримінальне право України : загальна частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський [та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського [та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.
6. Учебник уголовного права : общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. — М. : Спарк, 1996. — 412 с.
7. Розенко В. І. Суб'єкт злочину : лекція / В. І. Розенко, В. К. Матвійчук. — К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. — 76 с.
8. Осадчий В. І. Проблеми встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб / В. І. Осадчий, Е. М. Кісілюк // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості : матеріали міжпар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8 квіт. 2005 р.). — Л., 2005. — Ч. 1. — С. 64–65.
9. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму : прийнята резолюцією 54/109

- Генеральної Асамблеї ООН від 9 груд. 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nau.kiev.ua/nau10/ukr/getent.php?uid=1014.5612.0&nobreak.
10. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. : прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nau.kiev.ua/nau10/ukr/getent.php?uid=1014.4947.0&nobreak.
 11. Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму : Закон України від 12 верес. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 43. — Ст. 316.
 12. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і принципів торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрям) : Закон України від 4 лют. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 19. — Ст. 263.
 13. Ромашок О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб: міф чи реальність? // Вісник прокуратури. — 2003. — № 12. — С. 41–47.
 14. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11 черв. 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 45. — Ст. 692.
 15. Шамара О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень // Юридичний радник. — 2009. — № 6. — С. 37–40.

Анотація

Іванченко О. М. Проблема імплементації норм міжнародного права в національне кримінальне законодавство України. — Стаття.

Розглянуто проблеми імплементації норм міжнародного права у національне кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство України. Досліджено питання відповідності положень Статуту Міжнародного кримінального суду законодавству України. Проаналізовано колізії застосування норм національного законодавства України та норм міжнародного права щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Ключові слова: імплементація норм міжнародного права, національне законодавство, міжнародне законодавство, кримінальне законодавство України, корупція, тероризм, кримінальна відповідальність юридичних осіб.

Summary

Ivanchenko O. M. The Problems of International Law Norms Implementation into Ukrainian Criminal Legislation. — Article.

The problems of implementation of norms of international law are considered in the national criminal and criminal-procedural legislation of Ukraine. Investigational question of accordance of positions of Regulation of the International criminal court the legislation of Ukraine. The collisions of application of norms of national legislation of Ukraine and norms of international law are analysed in relation to criminal responsibility of legal entities.

Keywords: implementation of norms of international law, national legislation, international legislation, criminal legislation of Ukraine, corruption, terrorism, criminal responsibility of legal persons.